fabs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 4 December 2009 23. ÅRGANG

Nyt fra bestyrelsen

Fotografiet på forsiden viser nogle FAHS medlemmer på tur til Gurre lørdag den 3. oktober. Trods et rædsomt vejr med regn og blæst mødte 28 medlemmer frem for at høre Lone Hvass fortælle om Gurre. Jeg har fået fortalt, at Lone Hvass holdt et meget inspirerende foredrag - som sædvanlig fristes man til at sige - og den efterfølgende kaffe på Esrum Møllegård var der heller ikke noget at klage over.

Det er meget opmuntrende for turudvalget og for bestyrelsen i øvrigt, at så mange mennesker bakker op omkring foreningens arrangementer.
Som det fremgår af bagsiden er næste arrangement et foredrag med Tola Gram Christensen om Ny Toftegård. Bestyrelsen håber at se mange af jer.

Der er garanteret nogle af jer der tænker på, hvad indholdet af årbogen for 2010 er og hvornår den udkommer. Jeg kan afsløre, at årbogen kommer til at handle om Esrum Sø, at forfatteren er Niels Richter-Friis, og at den udstyrsmæssigt kommer til at ligne Bogen om Esrum Kanal og Gribskov. Bogen/årbogen udkommer efteråret 2010. Tidligere i år tilbød Niels Richter-Friis bestyrelsen endnu et samarbejde omkring en årbog, og vi besluttede at takke ja. De tre årbøger vil tilsammen udgøre en meget flot og grundig beskrivelse af området Esrum Kanal, Gribskov og Esrum Sø.

Og nu vi er ved årbøgerne, vil jeg minde om listen over ældre FAHSårbøger på foreningens hjemmeside www.fahs.dk. PÅ listen kan man se, hvilke årbøger, vi stadig har på lager, og hvad de koster (de er billige!!). Der er indholdsfortegnelse til de enkelte bind. Alle julegaver kan vist ikke være købt, når dette FAHS blad modtages.
God jul og godt nytår.
På bestyrelsens vegne
Eva Stennicke

FAHS
Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund
Eva Stennicke (ansvh.)
Tryk: FOA
Tilrettelæggelse og layout: Eva Stennicke

FAHS udkommer 4 gange årligt, i februar, april, august, november.
Artikler sendes til redaktøren, se adressen nedenfor.

Bestyrelsen:
Eva Stennicke (formand)
Peter Kalko (næstformand)
Anders Alsløv (kasserer)
Torben Bill-Jessen (ture og foredrag)
Margrethe Krogh Sørensen (sekretær)
Rolf Kjær-Hansen
Kirsten Baunegaard (suppl)

Kontakt til foreningen:
Eva Stennicke
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Tlf.: 49 28 36 38
Adresse:
Frederiksborg Amts Historiske Samfund
v/ Eva Stennicke
c/o Helsingør Kommunes Biblioteker
Marienlyst Alle 4
3000 Helsingør

Foreningens bank er Nordea,
Registreringsnummer. 1335
Kontonummer: 4374709599

På **www.fahs.dk** finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg.

En vandring på Hillerød Kirkegård

af Kirsten Baunegaard

På Østergade i Hillerød, lige overfor politistationen, ligger Hillerød Kirke med tilhørende kirkegård. Som regel er kirke og kirkegård samtidige, men i dette tilfælde er kirkegården langt ældre end kirken. Hillerød Kirkegård er anlagt i 1830 og først i 1987, blev kapellet ombygget til en decideret kirke.

Egentlig er Hillerød Kirkegård den tredje i byens historie, idet den første kirkegård lå på Torvet ned mod Slotssøen. Den fungerede fra starten af 1600-tallet til begyndelsen af 1800-årene, hvor den blev erstattet af Nyhuse Kirkegård, der blev taget i brug i 1808. Godt 20 år senere blev kirkegården i Østergade indviet.

Et sogn uden sognekirke

Hillerød er vokset op omkring Frederiksborg Slot, der som bekendt er opført i midten af 1500-tallet af Frederik II. Til slottet hørte en kirke, som kongen og hoffet frekventerede, men en decideret sognekirke til byens beboere fandtes ikke. I middelalderen var sognebørnene henvist til Grønholt Kirke og fra 1585 kunne de også benytte kirkerne i Tjæreby og Nr. Herlev.

I begyndelsen af 1600-tallet bestræbte bystyret sig på at få bygget byens egen kirke og på det nuværende torv blev der udvalgt en byggeplads. Den nye kirke med tilhørende kirkegård, stod færdig i 1621; men om det var sort uheld, byggesjusk eller noget helt tredje vides ikke: Sankt Karens Nat, 25. november 1624, blæste den nybyggede kirke omkuld.

Monarken, og det var på det tidspunkt Christian IV, forbarmede sig i 1631 over de kirkeløse sognebørn og gav dem lov til at benytte den kongelige kirke, altså Frederiksborg Slotskirke. Det var en ordning, der fik lov at fungere meget længere, end nogen havde forestillet sig. Først i midsten af 1900-tallet skete der noget, idet Præstevang Kirke blev opført og indviet i 1962. Samtidig blev sognet delt, således at man fik Præstevang Sogn og Hillerød Sogn, det sidste stadig uden egen kirke, men med begrænset brugsret til slotskirken.

Selvom kirken var styrtet i grus i 1625, kunne begravelser dog fortsat ske fra kirkegården på Torvet. Der var et beskedent kapel, som lige kunne rumme præst og afdødes familie. En af de mere kendte personer, der blev begravet på Torvets kirkegård var den tyske orgelbygger Esaias Compenius. Han byggede det såkaldte Compeniusorgel, som siden 1617 har stået i Frederiksborg Slotskirke

Begravelser på denne kirkegård foregik helt frem til starten af 1800-tallet, hvor Nyhuse Kirkegård som nævnt blev taget i brug.

Den nye kirkegård og de bevaringsværdige gravminder

Den nye kirkegård, afløseren for den på Torvet, dækkede oprindeligt et areal på 2,5 ha og blev indviet i 1830. Hillerød Kirkegård har altså eksisteret i 179 år. Spadserer man ad dens stier og gange, ser man næsten 200 års historie afspejlet i de mange forskellige gravminder, der er bevaret fra kirkegårdens anlæggelse og frem til i dag.

I 1986 vedtog Folketinget en lov om registrering af særligt bevaringsværdige gravminder på folkekirkens kirkegårde, således at gravminderne blev sikret for eftertiden. Statens Museumsnævn (nu Kulturarvsstyrelsen) og Kirkeministeriet udarbejdede i fællesskab nogle udvælgelseskriterier, som skulle ligge til grund for denne registrering og dermed fredning af gravminderne. Denne artikels forfatter har foretaget gravminde-

registrering i Bornholms to provstier og i Hillerød Provsti, så det er på den baggrund artiklen er skrevet.

Nogle af de vigtigste kriterier gjaldt gravminder, der var over 100 år gamle eller havde gamle slægtsnavne eller stednavne. Det kunne også være gravminder med særlige inskriptioner, f.eks. stillingsbetegnelser, der var gået ud af brug eller gravminder udført af en anerkendt kunster eller over fortjenstfulde mænd og kvinder; personer, der havde haft stor betydning i lokalsamfundet eller ydet en bemærkelsesværdig indsats indenfor kunst, politik, videnskab etc.

På Hillerød Kirkegård kan man f.eks. støde på titler som kæmner, (betegnelse for den øverst ansvarlige for en kommunes kasse- og regnskabsvæsen), afholdsvært, vejfiskal (person, der førte kontrol med vejenes tilstand), brødkusk, telegrafformand, maltgører (vi er tilbage i den lokale ølbrygnings dage, hvor malten – den spirede byg – skulle gøres klar) og væver. Alle titler, der ikke længere benyttes.
Hillerød Kirkegård rummer mange interessante gravminder, der til fulde opfylder kriterierne for registrering og bevaring. Resten af artiklen beskriver nogle få bemærkelsesværdige, kun en brøkdel af de mange hundrede gravminder der findes på kirkegården.

Gravmindet til venstre må være kirkegårdens første og dermed ældste! Afdøde Bendt Bendtsen (på latin: Benedicto) var rektor på Christian IV's Skole på Sdr. Jernbanevej fra 1789 til 1830.

Skolen var forløberen for det nuværende Frederiksborg Gymnasium og afdøde var udover titulær professor også Dannebrogsmand. Dannebrogsordenen var indstiftet af Christian V i 1671 med udgangspunkt i legenden om Dannebrog, der faldt ned fra himlen i 1219.

Ordenen blev givet for fortjenstfuld civil eller militær embedsgerning. Modtagere af denne orden fik et tilhørende våbenskjold ophængt i Frederiksborg Slotskirke. Senest har tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen modtaget Dannebrogsordenen.

Selve gravmindet er af Nexø sandsten, der har en karakteristisk rødlig tone. Udvindingen af sandsten i Danmark tog for alvor fat i begyndelsen af 1800-tallet. Sandstenen var relativt nem at bryde og forarbejde, men ulempen ved denne stenart er, at den med tiden forvitrer og nedbrydes i modsætning til granitten, der stort set er uforgængelig. Denne type gravminde af sandsten var meget udbredt i 1800-tallet indtil granitten blev det foretrukne materiale, som følge af den teknologiske udvikling, hvor den hårde, men uforgængelige granit, kunne brydes og bearbejdes.

Gravmindet er udformet som en stele, udsmykket med akroter, dvs. små ører på toppen og ydermere forsynet med en urne.

Gravmindet herover er medtaget, ikke fordi afdøde, Lars Larsen fra Kagerup var kendt af en større offentlighed, men fordi selve gravmindet er meget sjældent. Typen er en såkaldt "brudt søjle" – et meget stærkt dødssymbol. Selve livet er søjlen og døden har brat hugget søjlen over, og dermed afsluttet livet. Ma-

terialet er sort, poleret granit. Gravminder af denne type kunne først udføres i Danmark fra slutningen af 1800-tallet, da der var tale om en ret avanceret bearbejdning af granitten. Typen anvendtes særligt i perioden fra 1890 til ca. 1920, herefter blev de simpelthen for kostbare at fremstille.

Herover ses gravmindet over Christian Gotfred Rump, der var født i 1816 og døde i 1880. Han blev en anerkendt landskabsmaler, efter at han havde været omkring de religiøse fremstillinger. Blandt nogle få kendte religiøse billeder fra hans hånd er "Fremstillingen i Templet", der kom til Grønholt Kirke. Fra midten af 1840'erne koncentrerede han sig om landskabsmaleriet og blev senere sammenlignet med P. C. Skovgaard.

Gravmindet er som type en stele, med spids top. Den er udsmykket med kors og der er indsat et rundt relief, der forestiller afdøde, omkranset af laurbærblade. Under teksten ses afdødes attributter; malerpaletten og pensler. Selve materialet er gråt sandsten

med glatslebet overflade. Gravminder med afdødes relief eller portræt var og er yderst sjældne.

Den 17. december 1859, altså for 150 år siden, udbrød der brand på Frederiksborg Slot. Hillerød Brandkorps bekæmpede den voldsomme brand, der lagde slottet øde på nær kirken. Tre unge mænd fra brandkorpset mistede livet ved branden og dette gravminde er sat til minde om deres indsats. De unge mænd var håndværkere, hvilket fremgår af det værktøj, der er sat op i tilknytning til de tre gravsten.
Teksten lyder således:

Her under hviler
Støvet af de 3 Nedbrydere
Af Hillerøds Brandkorps
Som ved Frederiksborg Slots Brand
d. 17. December 1859
opofrede Livet i Slotskirken
Tømrersvend Jørgen Madsen
27 Aar gammel
Muursvend Lars Olsen
31 Aar gammel
Muursvend Ole Jacobsen
32 Aar gammel
Fred med Deres Støv

Selve gravmindet består af tre gravsten af granit og på den midterste gravsten er indfældet en marmorplade med den nævnte tekst. På alle tre gravsten er øverst sat et sortmalet støbejernskors og i mellem de tre sten står to mindre sten med værktøj fra murer- og tømrerfaget.

I mange århundreder var gravminder liggende stenplader, de såkaldte liggesten eller ligsten, der dækkede den afdødes grav. Indtil 1805 var begravelser tilladt inde i kirkerne, en tradition, der især var forbeholdt

gejstlige, adelige og rige borgere. Besøger man f.eks. Roskilde Domkirke, ses den ene ligsten i gulvet efter den anden. Som følge af et nyt syn på hygiejne og smittefare samt et ændret natursyn bl.a. qua den franske filosof Jean-Jaques Rousseau skulle begravelser nu foregå udenfor kirken. Stadig var der dog forskel på rig og fattig. Velhavende og højtstående folk i sognene blev begravet så tæt på kirken som muligt, helst i "tagdryppet" fra kirken.

Som følge af denne ændring, forandredes også synet på kirkegården og gravmindernes udseende. Indtil langt op i 1800-tallet havde mange kirkegårde et noget forpjusket og ustruktureret udseende. Nu blev kirkegårdene regulerede og anlagte, der blev etableret grusbelagte gange, så de efterladte kunne spadsere på kirkegården uden at træde ind på gravstederne. Disse blev indkransede ofte ved hjælp af små, lave buksbomhække, gravminderne blev placeret mindre tilfældigt og ofte blev der plantet en eller anden form for "rygbeplantning" bag gravmindet i form af buksbom, taks, tuja eller cypres.

De ældste ligsten vi kender stammer fra middelalderen, men på Hillerød Kirkegård findes der af gode grunde ingen ældre end 1830. Ligstenen som type, dvs. som et liggende gravminde var særlig populær indtil begyndelsen af 1800-tallet, hvor de opretstående gravminder tog over. I årtierne efter ses dog af og til ligsten, et liggende gravminde, som denne over Hillerøds tidligere borgmester Frederik Carl Christian Zahlmann.

Han var født i 1864, uddannet jurist og fra 1908 borgmester i Hillerød. En post han bestred frem til 1919. Der er i øvrigt flere veje i Hillerød, der er opkaldt efter borgmester Zahlmann. Denne ligsten er af grå,

ru granit og forsynet med rosetter i alle fire hjørner.

Oprindelig var det symbolerne for de fire evangelister, der prydede ligstenene: Markus, (løven), Lukas, (oksen), Johannes, (ørnen) og Matthæus (mennesket).

Gravmindet til højre er sat over en ganske ung mand på kun 19 år, der døde som følge af sin indsats i krigen 1864. Denne krig hvor Danmark led et forsmædeligt nederlag mod Tyskland og efterfølgende måtte afgive Slesvig-Holsten og en stor del af Sønderjylland, og hvor kun en mindre del blev givet tilbage ved genforeningen i 1920.

Gravmindet er af Nexø-sandsten, med tilspidset top, og med en stjerne som udsmykning og en enkel blomsterkrans.

Teksten lyder:
Grev Carl Otto Louis
Baudisson
Officersaspirant ved 5. Regiment
Født den 7. Februar 1845
Saaret på Als den 29. Juni 1864
Død den 19. Juli 1864
Paa Satrup Lazareth i Sønderjylland

Disse seks gravminder udgør blot en lille del af alle de interessante gravminder, der står på Hillerød Kirkegård.Jeg kan kun opfordre læserne til selv at besøge denne eller andre kirkegårde. Vores kirkegårde fortæller så meget historie – ikke bare den helt nære lokalhistorie, men også om kultur, arkitektur, store personligheder og nationale begivenheder. Rigtig god tur!

På www.lokalbibliografi.dk har redaktøren fundet følgende henvisninger til bøger og artikler om andre kirkegårde i Nordsjælland:

Hørsholm kirkegård 1807-2007 / foto: Asger Christensen, Niels Peter Stilling & Vagn Andersen. Hørsholm, 2007. 119 s.

Bevarede gravsten og gravsteder på Lillerød Kirkegård. Udg. af Lillerød Menighedsråd og Lokalhistorisk Arkiv og Forening i Allerød Kommune. 2000. 12 s.

Jan Steenberg: På Asminderød kirkegård I:Fra Frederiksborg Amt. 1965. S. 49-61

På Helsingør Kirkegård findes dette, efter min mening meget smukke gravminde. Det er udført af billedhuggeren Rudolph Tegner og sat over hans mor Signe Tegner. Personligt har jeg svært ved at forstå, hvordan den samme kunstner både kan lave dette gravminde og Herakles og Hydraen, som også står i Helsingør.

Rundt om i byen står faktisk flere skulpturer af Rudolph Tegner - udover Herakles og Hydraen.

Foran stationen møder man Hamlet og Ophelia. De har ført en omtumlet tilværelse, men har nu fast plads, der hvor man ankommer til "Hamlets by". Danserindebrønden på hjørnet af Allégade og Kronborgvej kender de fleste nok. Man kommer forbi det velholdte anlæg på vej til Kronborg. Endelig findes der en buste af borgmester Peder Christensen (1919-1946) på hjørnet af Rosenkildevej og Rosenstansvej.

Læs evt. mere om skulpturerne på www.helsingorleksikon.dk [ingen bindesterg] *E.S.*

Tegningen til højre af Ny Toftegård er udført af Holger Worm. Den trykte kopi tilhører Egedal Arkiver og Museum.

Ny Toftegård, som ligger i Ølstykke blev omkring 1912 indrettet som stutteri for frederiksborghestene og elevskole for hestetrænere og hesteavlere. Dette gør stedet til noget særligt, idet man her overtog en del af frederiksborgavlen fra det gamle kongelige stutteri, og stedet bliver et kraftcenter for hele udviklingen af hestesporten.

Det næste foredrag i foreningen holdes af Tola Gram Petersen. Hun kommer til Hillerød den 23. januar for at fortælle netop om Ny Toftegård. Læs mere om foredraget på bagsiden.

oftegård, Ølstykke Tegning: Holger W

Ny Toftegård
-fra kongeligt arvegods til moderne tider.
Foredrag lørdag den 23. januar 2010 kl. 14

ved Tola Gram Petersen i Kedelhuset,
Christiansgade 5 i Hillerød (bag Hillerød Bibliotek)

Tola Gram Petersen er mag.art. og ansat på Egedal Arkiver og Museum

I løbet af foredraget vil Tola
-- Kort fortælle om det foreløbige arbejde med at samle trådene om Ny Toftegårds historie.
-- Om Ny Toftegårds stutteribygninger som er ganske særlige - bl.a. den meget specielle tagkonstruktion i det gamle ridehus.
-- Endelig om hvordan det kongelige stutteri fortsætter i borgerligt regi og om Ny Toftegårds rolle som eksempel på overgangen fra enevælde til modene tider.

Læs mere om Ny Toftegård på side 10 og se tegningen side 11.

I forbindelse med foredraget serveres kaffe og kage
Pris for foredrag + kaffe: 40 kr. for medlemmer, og 50 kr. for ikke-medlemmer.

Tilmelding som sædvanlig til:
Torben Bill-Jessen tlf.: 49 21 86 89
eller e-mail: tb-j@stofanet.dk
Senest 20. januar 2009